

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

Les 4 Batavieren in stijl

*Barst los, bezielt u, heilge snaren!
De lofzang ruisch' dees bosschen rond:
't Gevoel stroome uit uw hart, gewijde priesterscharen!
Heft aan, ô Wodans harpenaren!
't Geldt de eer van d'ouderlijken grond. –*

Introductie

Als je bovenstaand gedicht leest, krijg je vast niet onmiddellijk tranen in je ogen of een brok in je keel. Toch zou de dichter ervan, Jan Fredrik **Helmerts** (1767-1813), dat misschien wel graag willen. Hij schrijft in zijn voorwoord van de dichtbundel *De Hollandsche natie*, de bundel die met dit gedicht begint, dat hij zijn gevoel wil overbrengen op zijn lezers, het wil 'uitstorten' in het 'gemoed mijner Landgenooten'. Het gevoel dat hij heeft gekregen toen hij dacht aan zijn roemruchte voorvaders, 'Wier weêrga' de aard nooit zag, ligt nimmer weêr zal zien! Die mensen, zijn voorouders, waren dus bijzonderder dan wie ook; er zullen waarschijnlijk nooit meer zúlke bijzondere mensen op aarde rondlopen. 'Het was hoogachting voor mijne voorvaders, liefde voor het land mijner geboorte, welke mij de dichtpen in handen stelden', zegt **Helmerts**. Waarna hij uitbreekt in gejubel: '[...] ô Aangebeden grond! neen, ik vergeet U nooit. Neen! eeuwig blijft gij mij bekoren! Ik sta U voor geen schatten af! [...]']

Helmerts waarschuwt zijn 'Landgenooten' dat ze geen geschiedenisverhalen in deze bundel moeten verwachten. Die verhalen moeten worden geschreven door een **geschiedschrijver**, niet door een dichter. Hij heeft dus een andere taak. Bij een dichter gaat het om de 'uitboezeming van het hart'. Een dichter moet, zegt **Helmerts**, met het 'scheppend vermogen' dat hij heeft 'zijn gevoel, zijn gloeiende verbeelding' in het hart van zijn lezers en hoorders uitstorten. Een dichter moet in zijn visie dus precies hetzelfde doen als de 'gewijde priesterscharen' in **Helmerts'** gedicht. Door het zo te formuleren vallen dichters en gewijde priesterscharen samen en zijn dichters gewijd voor het hogere, het goddelijke. Daarbij is de dichter geslaagd als de lezers net zo geëmotioneerd raken als hij, bij het lezen van zijn verzen over hun voorouders en de vaderlandse grond.

Helmerts wil dus twee dingen. Hij wil de liefde voor zijn land en zijn voorouders bezingen, én hij wil dat zijn lezers en – in zijn tijd vooral – zijn toehoorders dezelfde verrukking zullen ervaren als hij. Deze les behandelt hoe **Helmerts** deze doelen probeert te bereiken.

We bespreken alleen de '**voorzang**' uit *De Hollandsche natie*, niet de zes '**zangen**' die daarop volgen. De **voorzang** gaat namelijk over de Batavieren. Welke rol speelde deze Batavieren tekst voor de identiteitsvorming van de Nederlander in de vroege negentiende eeuw?

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

Opdracht 1

Maak een keuze tussen opdracht a of b.

a. Zoek een gedicht waardoor jij wordt of werd geraakt. Probeer te verwoorden waardoor het komt dat dit gedicht je 'iets doet'. Kijk daarbij naar onderwerpkeuze, woordgebruik en woordkeuze, rijm/niet rijm, zinslengte.

b. Schrijf zelf een gedicht waarin je je gevoelens verwoordt. Denk je dat jouw gedicht anderen kan emotioneren? Probeer te verwoorden waarom wel/niet. Kijk daarbij naar onderwerpkeuze, woordgebruik en woordkeuze, rijm/niet rijm, zinslengte.

Opdracht 2

Helmers wil dat iedereen overtuigd raakt van de voortreffelijkheid van zijn land. Als jij reclame voor je land zou moeten maken, welke onderwerpen zou je dan kiezen? Schrijf er ook bij waarom dat voor jouw land zo belangrijk is in jouw ogen.

Taaltechniek als middel

De **voorzang**, met als titel 'Lof van het eiland der Batavieren', had de vorm van een bardenlied. **Barden** waren volkszangers met speciale krachten. (Je kent misschien Assurancetourix, de **bard** uit de stripverhalen over Asterix.) Oorspronkelijk werd de naam '**bard**' alleen gebruikt voor Keltische zangers, maar sinds ongeveer 1760 werden er ook Germaanse volkszangers onder verstaan. **Barden** hielden de kennis over het verleden hoog en konden het volk met hun gezangen opwekken tot grootse daden.

In dit lied van **Helmers** is er sprake van een **wisselzang** tussen twee **barden** en een koor. We zullen het eerste gedeelte van de **zang** lezen. Daarna gaan we onderzoeken hoe **Helmers** probeerde zijn lezers op hun gemoed te werken. Tussen de originele dichtregels staan korte samenvattingen van de inhoud.

LOF VAN HET EILAND DER BATAVIËREN.

BARDENZANG KOOR VAN BARDEN

1. *Barst los, bezielt u, heilige snaren!
De lofzang ruisch' dees bosschen rond:
't Gevoel stroomde uit uw hart, gewijde priesterscharen!
Heft aan, ô Wodans harpenaren!*
5. *'t Geldt de eer van d'ouderlijken grond. –*

r. 1-5 Harpspelers van Wodan worden aangesproken: laat de lofzang over je ouderlijke grond door de bossen schallen.

TWEE BARDEN

10. *Dat hij verga, die diep verbasterd,
Den vaderlandschen grond miskent,
Den grond van zijn geboorte lastert,
En 't heilig graf der vaadren schendt!
Hij leev', maar leve een slaaf van slaven!'*

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

*Zijn rif verworpen, onbegraven,
Zij 't aas waar op 't gevogelt' brast!
Zijn naam zij elk een vloek in de ooren,
En 't kroost den onverlaat geboren,*

15. *Zij eeuwig met dien vloek belast!*

r. 6-15 Mensen die kwaadspreken over hun geboortegrond en die het graf van hun voorouders schenden zouden moeten worden vervloekt en tot slaaf moeten worden gemaakt. Zijn lijk zou aas voor de vogels moeten zijn, zijn naam is voor ieder een vloek, en de kinderen zijn eeuwig met die vloek belast.

*Wat oorden, in zijn kronklend zwieren,
Den Rhijngod met zijn' urn bespat,
Het schoon gewest der Batavieren
Schenkt hij een' dubblen waterschat.*

20. *Waar wrocht natuur ooit schooner weiland,
Dan hier op dit gelukkig eiland?
De grond biedt hier een zee van graan,
't Wild springt in schaâuw der eiken kruinen,
En 't strand schenkt ons zijn eeuwge duinen,*
25. *Ten borstweer tegen d'ocean.*

r. 16-25 Van de landen die door de Rijn bevoeid worden is het eiland van de Batavieren dubbel gezegend. [Dat eiland krijgt namelijk niet alleen water van de Rijn, maar ook nog van de Waal, de zijrivier van de Rijn]. De natuur is nergens zo mooi als op dit eiland: het is vruchtbaar, er loopt wild in de schaduw van de eiken, het land wordt door de duinen beschermd tegen de zee.

Tekstvragen

Waarmee is "t kroost" in regel 14 belast?

Waar zou de 'dubblen waterschat' in regel 19 uit kunnen bestaan?

Tegenwoordig haalt men van alles uit de kast om mensen te ontroeren. Kijk maar eens naar een soap, of naar een programma over mensen die elkaar na jaren weer terugvinden. Of lees maar eens een 'gevoelig' gedicht. Daarbij kun je je afvragen waaróm zo'n programma of tekst je raakt. Tweehonderd jaar geleden ging men ervan uit dat teksten uitsluitend ontroerend of overtuigend konden zijn, als de schrijver of spreker bepaalde technische regels beheerste en toepaste. In dit geval: de regels over rijm, ritme, stijl. Men hanteerde een heel arsenaal aan technieken. Voordat we ons gaan wagen aan de – misschien niet meteen aantrekkelijke – inhoud van het gedicht 'De lof', gaan we daarom eerst eens kijken naar de vorm: welke taaltechnieken gebruikt de dichter? We zoeken eerst uit welke vorm, ritme en rijm in bovenstaande coupletten te zien zijn. Daarna kijken we naar verschillende stijlfiguren. De beelden die **Helmerts** gebruikt, komen vervolgens in deze les aan de orde.

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

De termen die worden gebruikt zijn misschien nieuw voor je – met de uitleg en de voorbeelden zal je een heel eind komen.

Rijm, ritme en vorm

a. De strofen (coupletten) zijn ongelijk van lengte: de eerste strofe heeft 5 regels, strofe 2 en 3 hebben elk 10.

b. De regels hebben een duidelijk metrum – je kunt ze ‘opdreunen’. Probeer ze maar eens in een ritme te zeggen, met de klemtoon op de cursieve lettergrepen:

Dat *hij* verga, die *diep* verbasterd,
Den vaderlandschen *grond* miskent,
Den *grond* van *zijn* geboorte lastert,
En 't *heilig graf* der *vaadren* schendt!

N.B. regel 4 past helemaal niet in het metrisch schema. Dat is niet voor niets. De aandacht van de lezer wordt er extra door getrokken. En dat wil Helmers ook: het gaat immers over de uitstorting van het gevoel, over de taak van de dichter!

c. De regels hebben eindrijm. Als je elke rijmklank voorziet van een letter, waarbij de klank die hetzelfde is als een vorige dezelfde letter krijgt, kun je een schema van maken van dit rijm. Dus (bij elke strofe opnieuw bij a begonnen):

Strofe 1: snaren (a) – rond (b) – scharen (a) – harpenaren (a) – grond (b) → a-b-a-a-b

Strofe 2: a-b-a-b-c-c-d-e-e-d

Strofe 3: a-b-a-b-c-c-d-e-e-d

Je ziet dat de rijmschema's van strofe 2 en 3 gelijk zijn. Daarbij is er een afwisseling tussen staand rijm, waarbij de laatste lettergreep rijmt (grond – rond) en slepend rijm, waarbij de voorlaatste lettergreep rijmt (snaren – scharen).

d. Er komen ook andere soorten rijm in voor. Je moet dan letten op alle woorden die dicht bij elkaar staan, niet per se op de laatste woorden van een regel:

- Alliteratie of beginrijm – woorden beginnen met dezelfde letter.

r. 1-2 **bar**st los, **be**zielt, **bo**sschen

r. 3-4 **har**t, **he**ft, **har**penaren; **ge**wijde, **Wo**dans

J. F. Helmers en het gevoel

Poëzie had rond 1800 een andere functie dan het nu heeft. Het opwekken van gevoelens, zoals Helmers dit doet in *De Hollandsche natie* was in die tijd gebruikelijk voor poëzie. Door middel van het opwekken van emoties moest het publiek overtuigd worden van de boodschap. In het geval van *De Hollandsche natie* was deze boodschap: 'houdt van uw vaderland en uw voorouders'. De belangrijkste kwaliteit van een dichter is volgens Helmers dat hij zijn gevoelens kan tonen aan het publiek en deze ook kan overbrengen op het publiek. Je zou kunnen zeggen dat hij als auteur van *De Hollandsche natie* in een dichterlijke emotiegolf zit en niet alleen bij zijn publiek emoties wil losmaken maar ook bij zichzelf.

Maar het gaat nog een stapje verder: Helmers ziet emoties als een instrument tussen het aardse en het hemelse. Hij ziet de dichter in deze tijd als een 'schepper', dus iemand die iets creëert met goddelijke eigenschappen (door het contact hebben met het hemelse). Met deze kwaliteiten kan de dichter het verhaal dat hij wil vertellen het beste overbrengen.

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

r. 8-9 **grond, graf**

- Klinkerrijm – klinkers rijmen op elkaar:

r. 1-2 **los, bosschen**

r. 8-9 **lastert, graf**

r. 9-10 **vaadren, maar, slaaf, slaven**

- Gelijkrijm – woorden die precies hetzelfde zijn staan dicht bij elkaar:

r. 11-16 **Zijn, zij, zijn, zij, zijn**

Stijlfiguren

a. Gebiedende wijs – imperatief.

Er wordt een opdracht, een 'gebod' gegeven.

r. 1 Barst los; bezielt u

r. 4 Heft aan

b. Aanvoegende wijs – conjunctief.

Dit is een zinsconstructie die vroeger veel meer werd gebruikt dan nu. Tegenwoordig zien we hem vrijwel alleen nog in vaste uitdrukkingen, zoals 'hij leve lang' of 'men neme...' – er wordt een wens of instructie

verwoord. In dit gedicht komt deze werkwoordsvorm opvallend vaak voor:

r. 2 De lofzang ruisch'

r. 3 't Gevoel stroome

r. 6 Dat hij verga

r. 10 Hij leev'

c. Aanroep – apostrofe

Iemand of iets wordt expliciet aangesproken.

r. 1 heilige snaren

r. 3 gewijde priesterscharen

d. Uitroep – exclamatio

De dichter roept 'o', of 'ach', enz.

r. 4 ô Wodans harpenaren

e. Woordherhaling – repetitio

r. 5-8 d'ouderlijken grond, de vaderlandse grond, de grond van zijn geboorte

De orale traditie

In de tijd dat *De Hollandsche natie* verscheen, werd poëzie voornamelijk geschreven om voor te dragen aan publiek. De tekst moest dus hardop voorgelezen worden en was in eerste instantie niet bedoeld om in stilte te lezen. Een gedicht werd dan ook geschreven vanuit het besef dat het voorgedragen diende te worden. De lange uithalen en het grote aantal stijlfiguren in *De Hollandsche natie* laten zien dat ook **Helm**ers schreef met de weet dat zijn werk voorgedragen moest worden. Vooral herhaling van woorden (*repetitio*) is een stijlfiguur dat **Helm**ers (en andere dichters uit deze periode) gebruikten voor de voordracht. Door herhaling blijft een gedicht beter bij het publiek hangen en het gedicht zit hierdoor ook sneller in het geheugen. Het gebruik maken van stijlfiguren was niet alleen voor **Helm**ers een manier om vanuit de 'orale traditie' te schrijven, vele dichters schreven rond 1800 volgens dit principe. Door gebruik te maken van al deze stijlfiguren probeert de auteur het luisterende publiek alert te houden, te raken op emotioneel vlak en daarnaast de boodschap (dus het onderwerp) over te brengen.

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

f. Gelijk zinsverloop – parallelisme

- r. 2-3 de lofzang ruisch dees bosschen rond, 't gevoel stroome uit uw hart
- r. 7-9 de [...] grond miskent, de grond [...] lastert, het [...] graf [...] schendt

g. Retorische vraag

Dit is een vraag waarop je geen antwoord verwacht, vaak omdat je dat antwoord zelf wel weet.

- r. 20-21 Waar wrocht natuur ooit schooner weiland, Dan hier op dit gelukkig eiland?

h. Tegenstelling – antithese

- r. 8-9 geboorte ↔ graf
- r. 9-11 graf ↔ onbegraven

i. Overdrijving – hyperbool

Als je met eenentwintigste-eeuwse ogen leest, is dit hele gedicht een hyperbool, alleen al door het enorme aantal uitroepetekens. Tóch een voorbeeld:

- r. 1 Barst los, bezielt u, heilige snaren! (meestal associeer je snarenspeel met lieflijke klanken niet met losbarsten)

In onze tijd werkt een taal die zo overdreven of gezwollen lijkt eerder op onze lachspieren dan op onze emoties. Maar, dat werd hierboven al gezegd, in **Helmers'** tijd was men ervan overtuigd dat deze taal 'binnenkwam' bij de mensen. Bovendien: in zijn tijd werden de gedichten meestal niet gelezen, maar voorgedragen aan gezelschappen. In een gezelschap van gelijkgestemden, luisterend naar iemand die gloedvol kan voordragen, laat je je misschien eerder meeslepend of word je gemakkelijker ontroerd, dan wanneer je een gedicht in je eentje op de bank of achter je bureau zit te lezen.

Opdracht 3

Hieronder staan de volgende strofes van het gedicht van Helmers. Daarover gaan de volgende opdrachten:

- a. Onderzoek de vormkenmerken en het metrum (zie: *Rijm, ritme en vorm* a en b).
- b. Maak een rijmschema en zoek van alle soorten rijm minstens twee voorbeelden (zie: *Rijm, ritme en vorm* c en d).
- c. Zoek van alle behandelde stijffiguren een voorbeeld (zie: *Stijlfiguren* a t/m i).

LOF VAN HET EILAND DER BATAVIEREN (vervolg)

*Roemt, Romers! op uw lauwerbosschen!
Onze eik staat als der boomen vorst,
Wat pocht ge op purpren druiventrossen!
Het nat des Rhijns lescht ook den dorst.*

- 30. *Wat stoft ge op marmren schouwtoneelen!*

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

*Daar moet gij, slaven! zelf op spelen,
Bevallig sneven naar de kunst!
Gelukkig, zoo gij in uw sterven,
Een nietig oogmerk moogt verwerven,*

35. *Een schandlijk blijk van 's dwinglands gunst.*

r. 26-35 De Romeinen worden hier aangesproken: de Romeinen kunnen wel zo trots zijn op hun laurierbossen, de Batavieren ('wij' in de tekst) hebben de eik, als koning van de bomen. Jullie Romeinen kunnen nou wel zo trots zijn op jullie wijn, 'wij de Batavieren' hebben het water van de Rijn. Romeinen kunnen nou wel zo trots zijn op hun marmeren theaters waar slaven mooie sterfscènes op moeten spelen (sneven is een ander woord voor sterven). Gelukkig ben je als Romein pas als jullie echt doodgaan en een eretekentje krijgen, om te laten zien welke tiran je diende.

*Ook wij, wij hebben spelen, dansen;
Maar spelen van een' eedler aard.
Wij hupplen om door scherpe lansen,
Ons speeltuig is het schild en zwaard.*

40. *Wij roemen op geen praalgebouwen,
Op graven uit arduin gehouwen,
Een zode dekt hier 't oudrengraf:
Maar eeuwig blijven wij aanbidden
Den schoot, die ons het aanzijn gaf.*

r. 36-44 Helmers benoemt de voordelen van de Batavieren: ónze spelen zijn edeler: de Batavieren spelen en dansen met onze wapens. 'Wij Batavieren' hebben voor onze voorouders geen stenen praalgraven gemaakt, maar de graven zijn bedekt met graszoden. 'Wij Batavieren' gedenken de voorouders eeuwig en met eerbied.

45. *Wij sluiten in geen tempelwanden
De Godheid op, haar magt ten spot!
Een tempel, niet gevormd met handen,
Verheffen wij den eeuwgen God.
't Is onder 't weefsel van 't gebladert'*

50. *Der eiken, dat elk Wodan nadert,
En dankbaar daar zijn beden uit:
Wij, trotsch op de eer der Batavieren,
Wij blijven dezen grond versieren,
En 't vaderlijk gebeent' wordt nooit der Roomren buit.*

r. 45-54 Helmers vervolgt: 'wij Batavieren' sluiten onze goden niet op in tempels, Batavieren vereren Wodan en bidden tot hem onder de eiken. Batavieren blijven hun grond eren en laten de beenderen van hun voorouders nooit door de Romeinen roven.

55. *'t Is wellust, voor den grond te sneven,
Waar onder de asch der oudren rust,
Waar op uw kroost ontving het leven,
Waar op, Gij 't eerst uw gade als moeder hebt gekust.
Op welk gewest ge uw eeuwge stralen,*

60. *ô God des dags, ooit af laat dalen,*

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

*Op geen gewest ziet ge in 't heeal,
Zoo schoon als Batoo's vrije velden,
De wieg en bakermat van helden,
Waar 't Roomsch gebroed voor vlugten zal.*

r. 55-64 Helmers benoemt dat het heerlijk is om te mogen sterven (sneven) voor de grond, waarin 'onze voorouders' de Batavieren rusten, waarop de kinderen zijn geboren, waarop de zon zijn eerste stralen heeft laten schijnen. Nooit scheen de zon op een mooier land dan op dit eiland, waar helden zijn geboren en getogen. Helden voor wie de Romeinen ('t Roomsch gebroed) zullen vluchten.

KOOR

65. *Barst los! bezielt u, heilge snaren;
De lofzang ruisch' deez eiken rond!
't Gevoel stroome uit uw hart, gewijde priestrenscharen!
Heft aan, ô Wodans harpenaren!
't Geldt de eer van d'ouderlijken grond.*

r. 65-69 Harpspelers van Wodan worden aangesproken: laat de lofzang over je ouderlijke grond door de bossen schallen.

70. *De lof stijge als een vlam naar boven!
Hoe! zou de wolventeelt van uit het Roomsche nest,
't Bataafsche volk en roem en adel rooven?
Een mistwalm zou de zon verdooven,
Waarop Germanje de oogen vest?*

r. 70-74 De harpspelers zingen: laat onze lofzang als een vlam omhoog stijgen. Zouden de Romeinen ('wolventeelt van 't Roomsche nest') de roem en edelheid van het Bataafse volk kunnen roven? Zou de zon, waar de Germanen hun ogen op richten, verduisterd kunnen worden?

75. *Neen, welpen van den broederslagter,
Vergeefs verheft ge uw zwakke Goôn.
Waar, waar bleeft gij, Saturnus zoon,
(Versteende magteloze wachter!)
Toen Brennus toorts de vlam in 't ledig Rome ontstak,*
80. *En d'ijzren arm, als nietig, verbrak?*

r. 75-80 De Romeinen worden aangesproken: nee, Romeinen ('welpen van den broederslagter' (zie de begrippenlijst: **Romulus**), jullie roemen voor niets jullie zwakke goden. Jupiter kon immers niets uitrichten, toen Rome door Brennus in brand werd gestoken, waardoor jullie macht tenonder ging.

KOOR VAN BARDEN

*Barst los! bezielt u, heilge snaren!
De lofzang ruisch' deze eiken rond:
't Gevoel stroome uit uw hart, gewijde priestrenscharen.
Heft aan dan Wodans harpenaren!*
85. *'t Geldt de eer van d'ouderlijken grond.*

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

r. 81-85 Harpspelers van Wodan worden aangesproken: laat de lofzang over je ouderlijke grond door de bossen schallen.

TWEE BARDEN

*Gij Rhijngod ziet ras aan uw strand,
Bij 't bruischen van uw vloedden,
De Roomsche beulen, in den band,
Ons vee, als slaven hoeden.*

- 90.** *Strek daar, ô eervergeten rot,
Ons kroost ten dartelende spot,
In schande en wee begraven!
Voel daar den scherpen geeselslag,
Leer daar, voor d'aanbraak van den dag,*
- 95.** *Op kinderwenken draven.*

r. 86-95 De Rijngod wordt aangesproken: spoedig zal de Rijn zien hoe de Romeinse beulen onze slaven, onze veehoeders zullen zijn. Laat het nageslacht dat schaamteloze gespuis (de Romeinen) bespotten. De Romeinen zullen nog voor de dag aanbreekt onze kinderen moeten gehoorzamen.

*Op 't Kapitoel durft gij vol trots,
U, 's aardrijks Goden achten!
Maar onze heirbijl, spiets en knods,
Zal, vuige Goôn! u slagten.*

- 100.** *Wat vloek voerde u van de Alpen af?
Maar nadert! nadert! ziet uw graf
In Wodans bosch gedolven!
Zie 't roofgevogelt' reeds vereend,
Hier knagen aan uw wit gebeent'!*
- 105.** *Uw vleesch een aas der wolven.*

r. 96-105 Helmers richt zich weer tot de Romeinen: jullie durven trots je verwerpelijke goden op het Capitoel te eren. Maar zij zullen door onze wapens gedood worden. Welke vloek zorgde ervoor dat jullie over de Alpen naar beneden trokken? Jullie graven zijn al gedolven in Wodans bos. De roofvogels eten al van jullie witte beenderen, jullie vlees is het aas van de wolven.

*Ziet d'eik hij leeft in Wodans bosch,
Schiet uit, voor Batoo's zonen!
Hij siert zich met een blaadrendos,
Om 't heldenhoofd te kroonen!*

- 110.** *Gordt, maagden! u in 't heilig kleed,
Maakt jongelingen! u gereed,
Om 't lansenspel te dansen;
Versiert u met des vijands roof!
De eik trilt! hij biedt zijn statig loof,*
- 115.** *Om uwe kruin te omkransen.*

r. 106-115 De eik loopt al uit. Met zijn bladeren zullen de hoofden van de helden worden gekroond. De meisjes worden aangespoord hun 'heilig kleed' aan te trekken, de jongens moeten zich klaarmaken voor de lansendans (met wapens spelend dansen) en zich

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

versieren met hun buit, geroofd van de vijanden.

KOOR VAN BARDEN

*Barst los! bezielt u, heilige snaren!
De lofzang ruisch' deze eiken rond!
't Gevoel stroome uit uw hart, gewijde priestrenscharen.
Heft aan, ô Wodans harpenaren!*

120. *'t Geldt de eer van d'ouderlijken grond.*

r. 116-120 Harpspelers van Wodan worden aangesproken: laat de lofzang over je ouderlijke grond door de bossen schallen.

*Ja wij, wij doen den lofzang klimmen,
Hier waar den Rhijn zijn urn in Flevoos golven giet,
Hier daagt een eiland aan de kimmen,
Waar de onbevleete zon haar reinste glans op schiet.*

r. 121-124 De barden zingen: wij zingen hier, waar de Rijn zijn water in de golven van het Flevomeer giet, een loflied. Aan de horizon ligt het eiland waaraan de onbevleete zon haar zuiverste stralen schenkt.

TWEE BARDEN

125. *Ja, ja, wij hebben stof tot roemen!
't Is hier, in 't heilig eikenwoud,
Dat, ongezien van 't volk, op geur van jonge bloemen,
De schoone Hertha zich onthouwt.
Hier praalt haar goddelijke wagen;*

130. *Hier staan haar runderen in 't wit gareel geslagen!
Hier durven wij haar offers biên;
Wanneer ze in maagdelijke plassen,
Haar schoone leden blank gaat wasschen,
Nooit strafloos door het oog eens sterflings aangezien.*

r. 125-134 Twee barden vervolgen: wij hebben reden om een loflied te zingen. Hier in dit heilig eikenwoud, waar de schone Hertha zich bevindt, met haar wagen, en haar runderen. Wij durven haar hier onze offers aan te bieden, wanneer zij baadt in haar meer. Geen enkele sterveling mag dat onbestraft zien.

135. *Wel hem! die 't daglicht mag ontvangen,
Bataven! op deez' heiligen grond:
Meer zoet zijn hier de vooglenzangen!
Meer schoon is hier de morgenstond!
Meer zacht lonkt hier een zoontje u tegen,*

140. *In moederlijken arm gelegen:
De traan zelfs hier door u geweend,
Baart minder smart in Batoos dalen!
Meer kalm ziet gij hier 't licht der oudren graf bestralen!
Meer vreedzaam rust hier uw gebeent'.*

r. 135-144 Leve de Bataven, die hier op deze heilige grond mogen wonen. Het vogelgezag is hier nóg zoeter, de ochtenden zijn hier nóg mooier. Nóg lieflijker kijkt hier een zoontje u

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

aan, liggend in de arm van zijn moeder. Haar tranen zijn hier, in Bato's dalen minder bedroefd. Nóg rustiger schijnt het licht op het graf van de voorvaderen, wier gebeente hier nóg vrediger rust.

Tekstvragen

In regel 28 Helmers dicht de woorden: 'wat pocht ge op purpren druiventrossen!' Wie pochen er en waar wordt mee gepocht?

'Sneven' is ander woord voor sterven. Wat wordt er in regel 32 bedoeld met de slaven die 'sneven naar de kunst'?

In regel 44 worden met 'den schoot, die ons het aanzijn gaf' de voorouders bedoeld. Kun je verklaren waarom Helmers hier het woord 'schoot' voor gebruikt?

Als 'gade' in het gedicht 'echtgenote' betekent, wat wordt er dan bedoeld met de zin in regel 58 'waar op, Gij 't eerst uw gade als moeder hebt gekust'? Kijk ook naar de regels ervoor.

Is 'gebroed' in regel 64 positief of negatief bedoeld door Helmers?

Wat houdt 'de wolventeelt van uit het Roomsche nest' in regel 71 precies in? Tip: zoek het verhaal van Romulus en Remus op.

Helmers spreekt in regel 93 over een 'geeselslag'. Een gesel was in die tijd een strafwapen of tuchtwapen wat werd gebruikt voor misdadigers. Bedoelt Helmers het letterlijk of figuurlijk dat de Romeinen de geselslag moeten voelen? Verklaar je antwoord.

Waarmee wordt 'uwe kruin' in regel 115 omkranst?

Wie bedoelt Helmers met 'hem' in regel 135?

De inhoud van 'Lof van het eiland der Batavieren'

Helmers had een missie. Hij wilde bewerkstelligen dat iedere Nederlander Nederland zou 'beminnen' en zijn voorouders zou eren. Om dat te bereiken moest hij zijn lezers natuurlijk overtuigend laten zien waaróm Nederland zo'n geweldig land was en wat er nou zo bijzonder was aan die voorouders. Daarom ging hij, in zijn woorden, 'den lof der Hollandsche natie bezingen'.

Dat deed hij in de bundel *De Hollandsche natie* met zes '**zangen**', waarin aspecten van het Nederlanderschap en de Nederlandse geschiedenis worden belicht – de 'voortreffelijke voorvaderen', hun moed en hun heldendaden, de handel, de wetenschap en de kunst. **Helmers'** onderwerpkeuze laat zien, dat hij déze aspecten het belangrijkste en waarschijnlijk ook het meest representatief vindt.

Hoewel het 'eiland der Batavieren' in Nederland wordt gesitueerd, dat heb je in les 1 kunnen lezen, vindt **Helmers** dat het bezingen van de Batavieren niet past binnen de **zangen** die hij voor zijn bundel had bedacht. Het ging immers om de Hóllandse natie en de Batavieren wer-

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

den door **Tacitus** '**Germanen**' genoemd. Geen Nederlanders dus, maar Duitsers! Daardoor kwam hij in een dilemma. Want deze **Germanen** werden wél beschouwd als de eerste inwoners van het land! **Helmers** loste dit probleem op door ze in een '**Voorzang**' op te nemen en op die manier tóch 'hulde aan dezen grond, en aan deszelfs oudste bewoners' te brengen'.

De beelden die **Helmers** gebruikt

Helmers beschrijft de Bataven in de tijd waarin ze leefden, de tijd dat het **Romeinse Rijk** zich uitstreckte tot in wat nu Nederland heet. Van daaruit creëert hij zijn tegenstellingen. Voor de Batavieren en de Bataafse grond gebruikt hij woorden, die nadruk leggen op de altijd geldende positieve zekerheden – de eeuwige duinen (r. 24), de eeuwige gedachtenis aan de voorvaderen en de eeuwige eerbied daarvoor (r. 43-44), de eeuwige God (r. 48) en de eeuwige stralen van de (Germaanse) zon (r. 59). Ook noemt hij als kenmerk hun ongereptheid – levend in de natuur waarin het wild rondspringt (r. 23), de onbevleete (Germaanse) zon met haar reinste glans schijnt (r. 124), met de jonge bloemen (r. 127), de maagdelijke plassen waarin **Hertha** haar schone leden blank gaat wassen (r. 132-133). De Batavieren leefden buiten. Daar eerden ze ook hun voorvaderen en – onder de eiken – hun goden.

Daartegenover staan de **Romeinen**, 'eervergeten rot', die alleen al door hun afkomst niet deugen: hún voorvaderen zijn gezoogd door wolven; vervolgens werd Rome gesticht door 'broederslagter' **Romulus**, nadat deze zijn tweelingbroer had vermoord. Nee, de **Romeinen** hebben géén stof tot roemen, al pochen zij op hun laurierbossen, waarvan ze kransen vlechten om hun helden mee te versieren. Ze hebben zwakke goden, ze zijn trots op marmeren zuilen en praalgraven, op kunst in plaats van natuur. De geschiedenis – dat weet **Helmers** al – zal dan ook rechtspreken: de **Romeinen** zullen vluchten voor de helden van wie de wieg en de bakermat op het eiland der Bataven stonden (r. 63-64). Gemakshalve gaat **Helmers** voorbij aan het vervolg van die geschiedenis: na de **Bataafse opstand** (in 69-70 na Christus) blijft het **Romeinse Rijk** ook in 'Holland' bestaan.

Wie was **Hertha**?

Hertha is een godin uit de Germaanse mythologie. Ze wordt ook Moeder Aarde genoemd. In haar gesluierde wagen, die door twee koeien wordt getrokken, rijdt **Hertha** een paar keer per jaar naar een meer bij haar kasteel om zich te baden. Ze wordt vergezeld door een priester. De koeien worden geleid door slaven. Iedereen die de godin heeft zien baden moet sterven. Deze slaven dus ook.

Waarschijnlijk is **Hertha** de godin die door **Tacitus** met Nerthus wordt aangeduid, ook door hem Moeder Aarde genoemd. Zij grijpt in in het lot van de mensen en bezoekt de volken in haar gewijde wagen, door koeien getrokken. Wie er getuige van is dat zij zich in het meer wast, verzwelgt in datzelfde meer.

Sterven nadat je per ongeluk de badende godin hebt gezien komt vaker voor in mythologische verhalen. Ook de **Romeinen** kennen zo'n verhaal: Aktaion, die zag dat de naakte godin Artemis (bij de **Romeinen** Diana) zich baadde, werd voor straf veranderd in een hert en vervolgens door zijn eigen jachthonden verscheurd.

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

Wanneer je de oorspronkelijke tekst bekijkt, zie je dat er veel tegenstellingen worden gebruikt, die **Helmers** verpakt in een beeld. De **Romeinen** worden herhaaldelijk letterlijk tegenover de Batavieren geplaatst. De volgende voorbeelden (de nummers verwijzen naar de regels) geven een overzicht van wat hierboven al is verteld.

A. Romeinen en de Batavieren tegenover elkaar

Romeinen	Bataven
26 laurierbossen (niet expliciet genoemd): lauwerkransen (van de laurier dus) om helden te eren	27 eiken 108 en 115 krans van eikenbladeren om helden te eren
28 Romeinse wijn	29 Rijnwijn (of -water?)
30-32 Romeinse marmeren theaters, met kunstmatige (sterf)scènes (sterven voor de kunst)	36-40 meer 'edele' spelen in de open lucht 55 sterven voor de grond
41 Romeinse stenen graven (binnen)	42 met aarde bedekte graven (buiten)
96 [de tempel op] het Capitool, om de Romeinse goden te eren (binnen)	47-51 Wodan wordt in een tempel van eiken aanbeden (buiten)
35 Romeinen zijn in dienst van een dwingeland	62 Bato's nakomelingen leven in vrije velden
76 vergeefs verheffen de Romeinen hun zwakke en verwerpelijke (99) goden	48 de Batavieren verheffen hun eeuwige god
103-105 de roofvogels en wolven zullen aan het gebeente van de Romeinen knagen	144 en 54 Het gebeente van de Bataven zal vreedzaam rusten in het graf; het wordt nooit buit van de Romeinen

Beelden voor Romeinen	Beelden voor Bataven
31 slaven	53 eervol
64 gebroed (gespuis)	63 en 109 helden
71 wolventeelt	72 ze bezitten roem en adel
75 welpen van de broederslagter	
88 beulen	
90 eervergeten rot (schaamteloos gespuis)	

B. Andere tegenstellingen

Romeinen	Bataven
22 een zee van graan	25 de oceaan
40-41 de Romeinen worden in praalgraven begraven	101 Het graf van de Romeinen zal (in de nabije toekomst) worden gedolven in Wodans bos
42 de ouderen liggen in hun graf	43 [de ouderen] leven eeuwig in ons midden
42 de ouderen zijn dood	44 [de ouderen] gaven ons het leven
56 in de grond rust de as van de ouderen	57 op de grond ontvingen de kinderen het leven
59-62 de zon schijnt op Bataafse land	74 Bataafse land vest de ogen op de zon
71 Romeinen waren de 'teelt' van de wolven	110 Romeinen worden het aas van wolven
88 de Romeinen waren beulen van de Batavieren	88 de Romeinen worden slaven van de Batavieren

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

Opdracht 4

In het gedicht worden niet alleen veel tegenstellingen gebruikt, Helmers voorziet ook bijna alle zelfstandig naamwoorden van een of meer bijvoeglijke naamwoorden. Zoek er tenminste 10 op in strofen die over de Romeinen gaan en 10 in coupletten over de Batavieren. Schrijf ze in twee kolommen, mét het antecedent – dat is het zelfstandig naamwoord waar ze bij horen. Bijvoorbeeld: 'ouderlijke grond'. Valt je iets op?

Opgeklopte lucht

Je zou kunnen proberen om een samenvatting in drie zinnen te maken van het gedicht. Dan krijg je zoiets: Het eiland van de Batavieren moet worden geprezen: het is natuurlijk, zonbeschenen, vruchtbaar, onopgesmukt. De vrije Batavieren leven er in harmonie met de natuur, met eerbied voor hun goden en hun voorouders. Dit supereiland en het geweldige leven van de Batavieren staan lijnrecht tegenover het land en de levenswijze van de Romeinen.

Veel meer staat er eigenlijk niet in. Behalve dan natuurlijk Helmerts' belangrijkste boodschap aan zijn lezers, waar hij de twee barden mee laat beginnen: iedereen moet de grond eren waar hij is geboren en waar zijn voorouders zijn begraven. Wie dat niet doet is een bastaard en verdient het om voor eeuwig vervloekt te worden.

De inhoud komt een beetje over als opgeklopte lucht. Had zijn gedicht dan niet wat korter kunnen zijn? Dat had gekund, maar dan had Helmerts al zijn technieken niet kunnen presenteren. En zonder die technieken zou hij alleen met zijn verstand beelden hebben geleverd, terwijl het nou juist om de emotie ging, dacht men in 1812. En juist die emoties zorgden voor de persuasieve rol die teksten in die tijd konden hebben.

We moeten daarom tot de volgende conclusie komen: Helmerts legt nadruk op de natuurlijkheid en de ongekunsteldheid van de Batavieren ten opzichte van de Romeinen, in een gedicht waarbij nadrukkelijk in iedere regel taalkunsten zijn toegepast.

De 'Lof' in de Franse tijd

Helmerts' *De Hollandsche natie* werd uitgegeven in 1812. Nederland was toen geen zelfstandig koninkrijk. Het was sinds 1810 ingelijfd bij Frankrijk, met keizer Napoleon aan het hoofd. Daar was een tumultueuze tijd aan vooraf gegaan – in die tijd had Helmerts aan het boek gewerkt. Je kunt over die tijd lezen in les 2. Frankrijk had het dus in 1812 voor het zeggen in Nederland. Voordat toen een boek op de markt mocht verschijnen, moest het goedgekeurd worden door een controlecommissie van de overheid, die keek of er geen ondermijnende of oproerende teksten in stonden. De commissie die *De Hollandsche natie* aan een onderzoek onderwierp oordeelde dat er zo'n 150 regels van de oorspronkelijke tekst moesten worden geschrapt of gewijzigd.

Nadat het boek was verschenen konden toch ook nog andere verzen gelezen worden als anti-Frans, dus 'gevaarlijk'. Helmerts zou daarom in 1813 alsnog worden gearresteerd – maar toen men hem kwam halen bleek hij net, drie maanden na het verschijnen van *De Hollandsche natie*, te zijn overleden.

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

Opdracht 5

Maak een (rijmend) gedicht van tenminste 20 regels waarin je iets of iemand ophemelt of afkraakt. Je hoeft niet te menen wat je schrijft! Pas zoveel mogelijk stijlkenmerken van Helmers toe. Wees niet te snel tevreden – het is bekend dat Helmers jarenlang aan *De Hollandsche natie* heeft gewerkt.

Opdracht 6

Bestudeer de informatie over de [romantiek](#). Daarin worden o.a. vier kenmerken van romantiek genoemd. In hoeverre vind je deze kenmerken terug in het gedicht 'Lof van het eiland der Batavieren'? Valt dit gedicht op grond daarvan onder de term 'romantisch' in te delen?

Opdracht 7

Lees de informatie over [nationalisme](#) in de negentiende eeuw. Daarin staat: 'Geschiedenis, cultuur en taal bond alle zielen van een volk samen tot één natie'. Leg uit hoe Helmers' bundel *De Hollandsche natie* daartoe kon bijdragen. Maak ruim gebruik van de informatie uit deze les en van alles wat je op de site kunt lezen.

Opdracht 8

Bilderdijk was een tijdgenoot van Helmers. Ze hadden veel gemeen, o.a. de wil om het publiek te bereiken via gevoelsuitstorting. Over Bilderdijk is een portret geschreven in de [digitale literatuurgeschiedenis](#). Probeer op verschillende manieren informatie te vinden over Jan Fredrik Helmers en schrijf een vergelijkbaar portret. Maak o.a. gebruik van [deze](#) informatie.

Opdracht 9

In *De Hollandsche natie* staan meer dichtregels over de Batavieren. Lees de 'eerste zang' in het onderstaand fragment. Welke kenmerken van de Batavieren kende je al uit het gedicht 'De lof'? Welke nieuwe positieve eigenschappen noemt Helmers hier?

1. *Gij, goddelijke deugd, zaagt reeds in d'oudsten tijd,
Het hart des Bataviërs aan uwen dienst gewijd!
Dat volk, eenvoudig, kuisch, zoo rein van hart als zeden,
Versmaadde uitheemsche pracht en vreemde dartelheden!*

5. *Den Godsdienst in 't gemoed, de waarheid in den mond,
Verstrekke 't woord ten eed dat nooit Bataver schond!
Zoo zacht als fier van aard, en vreeslijk in zijn wapen,
Was hij voor huislijk heil, voor stil geluk geschapen.
Zijn Vaderland was hem meer dan zijn leven waard,*

10. *Een kuische en rappe ga' zijn hoogst geluk op aard'.
En, op zijn terp, naast haar en 't spelend kroost gezeten,
Kon hij, trotsch op dien schat, Rome en 't heelal vergeten.*

Opdracht 10

Schrijf een recensie voor de schoolkrant over 'Lof van het eiland der Batavieren'. Verwerk daarin de voorgeschiedenis, de bedoeling van de schrijver, maar uiteraard ook je mening over het gedicht. Licht je argumenten toe met voorbeelden uit het gedicht. Bedenk een passende titel.

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

Opdracht 11

Organiseer een declamatiebijeenkomst – je zou er ook een wedstrijd van kunnen maken met een deskundige jury – waarbij verschillende mensen een stuk voordragen uit ‘Lof van het eiland der Batavieren’. Bespreek de voordrachten na. Probeer bijvoorbeeld antwoord te geven op de vragen: was het overtuigend, was het emotionerend, wat ging er wel of niet goed, waar had dat mee te maken, enz. Maak daarbij onderscheid tussen de beleving van de voordrachtskunstenaars en die van de toehoorders. Formuleer uiteindelijk je oordeel: wat voegt het voordragen van de tekst van Helmers toe?

Opdracht 12

Helmers' gedicht hielp de lezers bij de vorming van een identiteit. Welk gedicht of lied heeft bijgedragen aan jouw identiteit? Ofwel: wel gedicht heeft jou gemaakt tot wie je bent? Leg uit wat daarbij voor jou een rol heeft gespeeld. Was de inhoud belangrijk, zorgden de taaltechnieken (rijm, ritme, vorm, stijlfiguren) voor extra vervoering, of had het simpelweg met de klanken en de muziek te maken? Probeer te verwoorden wat de overeenkomsten of de verschillen zijn met de rol die de voorzang van Helmers in de negentiende eeuw heeft gespeeld.